

AKATEEMIKKO

KUSTAA VILKUNALLE

HÄNEN TÄYTTÄESSÄÄN 60 VUOTTA

26. LOKAKUUTA 1962

KOTIKIELEN SEURA

JA

VIRITTÄJÄ



Keston Vichana

Kustaa Vilkuna

Lapsuus, poikaikä, nuoruus

Kasku kertoo seuraavaa: Eräänä lokakuun päivänä vuonna 1917 perattiin ojia Vilkunan talon syrjäisellä Sudenhännän peltolohkolla Nivalan pitäjässä. Miesten mukana, tottuneesti lapiota käsitellen, oli myös viittätoistatäyttävä Kusti Vilkuna.

Kusti huomasi, miten hänen isänsä lähestyi oikaisten peltoaukeaman yli. Isän seurassa oli lihavahko rouvashenkilö, jolle hypähtely penkalta toiselle tuotti ilmeisiä vaikeuksia. Asia koski Kustia. Tuo lihavahko rouva selitti touhuissaan, että eräät kirkonkyläläiset, niiden mukana Kyösti Kallio sekä kylän kauppias, olivat palkanneet talvikaudeksi lapsilleen kotiopettajan. Kusti soveltuisi erinomaisesti joukon jatkoksi; mitä useampia oppilaita saataisiin, sitä halvemmaksi tulisivat kustannukset perhettä kohti. Sitä paitsi, rouva jatkoi, Kusti oli vastailnut pyhäkoulussa järkevästi, jopa hän oli käynyt kansakoulun kahdessa vuodessa läpi.

Kusti ei ujouttaan ottanut ehdotukseen omaa kantaa. Hän oli tyytyväinen nykyiseen asemaansa.

— Näyttää maakin menevän jäähän, sanoi vihdoin isä August.

Asia oli sillä ratkaistu. Kusti lähti. Ja kasku, jonka olen lukenut Keskipohjanmaalehdestä, päättyy seuraavin pateettisin sanoin: »Ojamaalle jäi tyhjä lapio.»

Kasku kaipaa selittävän huomautuksen. Kustaa Vilkunan isoisä, hänkin nimeltään Kustaa, ei ollut aivan tavallinen körttiläistalonpoika. Hän oli isänsä lailla jo nuoruudessaan liittynyt koko mielensä ehdottomuudella herännäisiin, mutta hän salli itselleen sen huvin, että luki ja salli poikiensa lukea K. J. Gummeruksen Kyläkirjaston Kuvalehteä, Antero Wareliuksen Enon opetuksia luonnon asioista, Z. Topeliuksen Luonnon kirjaa ja ennen muuta Maamme kirjaa, tosin vain sunnuntai-iltapäivisin kirkonmenojen jälkeen. Maamme kirjaa luettiin ääneen, ja kuuntelijoina olivat paitsi lapset, myös piiat, rengit ja päiväläiset. Kuuntelijoiden joukossa oli myös talon poika Kyösti Wilkuna, jonka kirjallisen toiminnan suuntaukseen nämä lukuhetket vaikuttivat ratkaisevasti. Hänen teoksissaan on aina läsnä Vilkunan talon sunnuntaisen pirtin harras tunnelma. Häntä lukiessamme saamme elävän vaikutelman hänen kotiseudustaan, hänen lapsuutensa ympäristön elämänmenosta ja patriarkaalis-luterilaisista ideaaleista; ennen muuta kuitenkin siitä hengestä, jota edustaa Maamme kirja, sukupolvien suuri kasvattaja isänmaallisuuteen. Lukiessamme Kyösti Wilkunaa käsitämme myös Kustaa Vilkunan monia ajatuksia ja aatteita.

Kyösti Wilkuna lähti talosta, August jäi isännäksi. August oli lahjakas körttiläistalonpoika, joka piti kunniaa isiltään perimiään herännäis- ja kulttuuriarvoja.

Hänen kirjastonsa karttui. Vaikka hänen veljensä Kyösti oli särkenyt säätyaidat, August toivoi poikiensa pysyvän niiden sisällä; niinpä hänen tarkoituksensa oli, että Kustin koulunkäynti rajoittuisi kiertokouluun. Suunnitelman osoitti kuitenkin kestämättömäksi kirkonkylän kansakoulun opettaja Laakso, ja isä luopuikin siitä huokeasti. Hän valjasti joulun jälkeen hevosen; körttipukuinen Kusti, jalassaan kipurakärkiset saappaat, asettui rekeen, äiti työnsi viereen eväsnyytin — lihaa ja leipää, — ja siitä hetkestä poika oli tosiasiallisesti siirtynyt säädystään. Hän palasi kansakoulun käytyään vielä talon töihin renkien mukaan ja oppi perinpohjaisesti ne monet ja monimutkaiset työt, jotka kuuluvat talonpojan ammattiin. Pian hän oli Lapuan yhteiskoulussa ja suoritti vuonna 1923 ylioppilastutkinnon.

Kuten setänsä Kyösti, Kustaa Vilkuna silti rakensi elämänsä Vilkunan talon perinteille. Tämä esihistoria on ollut tarpeen ymmärtääksemme tiedemies Kustaa Vilkunan saavutukset. Hän ei tullut tutkimuskentälleen ulkopuolisena; hän oli alkuasukas. Hänellä on tämä suunnaton etu esim. englantilaisten ja amerikkalaisten antropologien rinnalla, jotka laativat teorioitaan esim. babemba-, svazi-, masaitai kikuju-kansojen kulttuurista vietettyään niiden piirissä kolme kuukautta ja osamatta niiden kieltä; tai saksalaisten kansatieteilijöiden, jotka uurastavat kirjoitus-pulpettensä ääressä vuodesta vuoteen pyrkiessään rekonstruoimaan kadonneiden kyliensä esineitä, ilmiöitä ja tapoja ja sijoittamaan ne tieteelliseen terminologiaansa. Kustaa Vilkunalle on, Nivalan sydänmaantalon ansiosta, suomalainen talonpoikaiskulttuuri selviö. Hän tajuaa sen kokonaisuutena, ja hänelle ei tuota vaikeuksia sen osasten relatiivinen sijoittelu: seikka, missä ulkopuoliset usein erehtyvät.

»Heikki Vuorela»

Oli luonnollista, että körttitalon pojasta toivottiin pappia. Kustaa Vilkuna kirjoitautui kuitenkin Filosofisen tiedekunnan historiallis-kielitieteelliseen osastoon. Tähän oli tietty syynsä: isäntä August Vilkuna oli tutustunut vuonna 1911 Gunnar Suolahteen, joka sinä vuonna — yhdessä ystävänsä Kyösti Wilkunan kanssa — oli käynyt Vilkunassa. August Vilkuna oli mielistynyt tähän tiedemieheen ja avustanut häntä Suomen pappilat -teoksen ainesten keruussa; ja nyt hän, evästellessään poikaansa Helsingin-matkalle, kehotti tätä kuuntelemaan Gunnar Suolahden luentoja.

Niitä Kustaa Vilkuna kuuntelikin. Hän seurasi myös suomen kielen luentoja ja nautti U. T. Sireliuksen opetuksesta. Hän ei aluksi saanut opintoihinsa täyttä otetta, ja hänen toverinsa ja opettajansa olivat ajoittain jopa huolestuneita siitä, tuleeko tästä talonpojasta herraa.

Saavumme jälleen kaskun maailmaan.

Kustaa Vilkuna kertoo itse: »Minulta eivät luvut päässeet ollenkaan alkuun. Istuin vain Ostrobotnialla alakerran kapakassa. Ja siinä meni kahistellen aika; olin huonokuntoinen ja mitään tekemätön kaveri täällä Helsingissä. Menin kerran ilta-teelle aseman ravintolaan. Istuin pöydässä yksinäni ja alakuloisena, niin tulivat Urho Kekkonen ja Kaarlo Hillilä samaan pöytään. 'Joo, kuule', Urho Kekkonen

sanoi. 'Oletko sinä mitään tenttinyt tai tehnyt?' Koetin epämääräisesti vähän kertoa. 'Älä sinä kuluta isäsi rahoja täällä turhuuteen', hän sanoi siihen. 'Tuommoisen miehen pitää lukea ja opiskella.' Kauhean isällisesti tuo kaksi vuotta vanhempi civis minua kohteli.»

Toinen kasku kuuluu näin: Professori Setälän ollessa poissa yliopistosta toimi suomen kielen vt. professorina E. A. Tunkelo, kuiva opettaja, mutta harras ja sydämellinen ihminen. Vilkuna sai häneltä kirjoittaakseen aineen, jonka aiheena oli »Heikki Vuorela Arvid Järnefeltin romaanissa Isänmaa». Aikaa kului, aine oli yhä kirjoittamatta. Tunkelo tapasi kerran kadulla Vilkunan ja tiedusteli, miksi tutkielma viipyi. Vilkuna sanoi vastaukseksi, että hän on samanlainen Heikki Vuorela. Mutta Tunkelo ei hellittänyt. Seurauksena oli, että Vilkuna vielä samana iltana kirjoitti aineen ja luovutti sen opettajalleen. Tunkelo piti sitä niin hyvänä, ettei kirjoittajan tarvinnut kirjoittaa muita aineita.

Molemmat jutut ovat tietenkin tyyliteltyjä, mutta totuuttakin niissä lienee mukana. Kustaa Vilkuna, Isänmaa-romaanin Heikki Vuorelan lailla, tunsi Helsingissä olevansa temmattu juuriltaan ja viskattu uuteen ympäristöön, johon ei voinut sopeutua. Tällainen mieliala ei ole tavatonta tässä säätykierron maassa; harvinaisempaa sen sijaan, että Vilkuna tunsi kuuluvansa patriarkaaliseen Vilkunan taloon niin lujasti, että hän joskus — jälleen Heikki Vuorelan lailla — suunnitteli palaamista sinne talonpojaksi.

Kandidaatintutkinnon Kustaa Vilkuna suoritti joulukuussa 1927 hyvin arvostein.

Sitä ennen hän löysi tieteellisen elämänuransa. Saavun kaskuun, jonka on kertonut Kustaa Vilkunan asuintoveri Yrjö Jäntti. Kustaa Vilkuna, kertoo hän, oli yhtä kyvykäs kolmella alalla: suomen kielessä, pohjoismaiden historiassa ja kansatieteessä. Hän oli epätietoinen siitä, millä alalla jatkaisi. Kerran hän piti Suomen Muinaismuistoyhdistyksessä längistä esitelmän, jota U. T. Sirelius aivan erityisesti kiitteli. Siinä sinulle elämänura, sanoo Yrjö Jäntti lausuneensa. Ehkäpä on perää asuintoverin hymyillen esittämässä väitteessä: »Minä se tein Kustaa Vilkunasta kansatieteilijän.» Sillä tämä kasku liittyy saumattomasti edellisiin.

Kaskut, jotka kerroin, sisältävät kiintoisan yhteisen piirteen: Kustaa Vilkunaa ikään kuin työnnettiin kansatieteilijäksi. Hän esiintyy kaskuissamme omituisen passiivisena. Hän näyttää havahtuvan vasta, kun saa voimakkaan sysäyksen, kerta kerralta. Tämä vaikuttaa kenties oudolta, kun tietää, mikä verraton aloitteiden, toiminnan ja tarmon mies hän on myöhemmän elonvaelluksensa aikana osoittanut olevansa. Minulla on kuitenkin selitys hänen tuolloiseen käyttäytymiseensä. Herra tapasi talonpojan, joka kulki, viikate olalla, kohti metsäniittyään aikoen heinään. Herra sanoi: Onpa hyvä heinäpäivä. Menehän sinäkin niittämään tänään se takaniitty. Talonpoika sanoi: Mikäli herra on sitä mieltä, pitääpä tosiaan mennä. — Arvelen silti, että tämä on vain osaselitys. Juttuni talonpoika tuskin kaipasi niittosuunnitelmilleen herran vahvistusta ja tukea. Kustaa Vilkuna sen sijaan, opiskeluaikanaan, ei liene ollut täysin varma niittynsä sijainnista, niittopäivästä, niittokyy-

vystäänkään. Hyvän ystävain sanat lienevät, ainakin joskus, olleet apuna ja tukena hänen pyrkiessään saavuttamaan itseluottamusta. Onni oli, että nuo opettajat ja ystävät olivat havainneet hänen spesiaalilahjakkuutensa. He eivät neuvoneet häntä hylkäämään sitä, mikä oli hänen lähtökohtansa: talonpoikain maailma, sen konservatismi, sen kauneus, sen selkeys, sen siveellinen voima.

Kaskut kaskuina. Itsepä tämä Heikki Vuorela järjesti sopusointuun talonpojan ja herran. Prosessi tapahtui Sanakirjasäätiön piirissä, johon hän joutui jo ensimmäisenä ylioppilasvuotenaan. Hän sanasti kesäkuukausina 1924—1926 Nivalassa ja valmistuttuaan kandidaatiksi asettui neljäksi vuodeksi (1. 1. 1928— 1. 12. 1931) jatkamaan keruutyötä samaiseen kotipitäjäänsä. Vuonna 1931 hänet kutsuttiin Sanakirjasäätiöön Suomalaisen Tiedeakatemian keruutoimiston hoitajaksi ja Sanakirjasäätiön johtajan apulaiseksi. Hänen ansiostaan Sanakirjasäätiö kehittyi — paitsi suomen kielen — myös suomalaisen kansatieteen instituutiksi. Hän kirjoitti kerran: »Oli ilo kirjoittaa kyselyitä ja saada sitten sadoilta vastaajilta kautta Suomen uutta ainesta, sanoja ja asioita, jotka mitä parhaiten toivat lisävalaistusta Suomen kansanomaiseen kulttuuriin. Siinä väkistenkin syntyi ideoita; ja mieli paloi tutkielmien kirjoittamiseen.»

Vuonna 1934 Kustaa Vilkuna opiskeli Tukholmassa Baltiska Institutet -laitoksessa professori Sigurd Erixonin johdolla. Täällä hän oppi ennen muuta tieteellistä metodologiaa. Hänen Sireliukselta saamansa metodinopetus oli rajoittunut seuraavaan, kylläkin yleispätevään perusohjeeseen: Työ tekijäänsä neuvoo — sama maksimi, jonka Sirelius lausahti tämän kirjoittajallekin. Vuonna 1935 Kustaa Vilkuna tuli tohtoriksi. Väitöskirja syntyi sattumoisin tilaustyönä. Tilaaja oli professori Einar W. Juva, joka halusi uutta väriä maakuntahistorian tutkimukseen. Kun Varsinais-Suomen historiatuomikunnan jäsen professori A. M. Tallgren tutustui korjausvedoksiin, hän ehdotti innostuneena tuota tilaustyötä väitöskirjaksi. Ehdotus toteutuikin, ja Vilkuna sai korkeimman arvosanan. Hän oli, ihmeekseen, tullut tohtoriksi, ennen kuin oli ehtinyt miettiä väitöskirjan aihetta.

Vuonna 1936 Kustaa Vilkuna tuli suomalais-ugrilaisen kansatieteen dosentiksi ja vuonna 1950 professoriksi. Opetustoiminnassaan hän noudatti samaa ohjetta, joka sata vuotta sitten annettiin Englannin kuninkaalle: kuninkaalla on oikeus neuvoa, kannustaa ja varoittaa. Ennen muuta käytti Vilkuna kannustamisoikeuttaan — juuri se on kunnan professorin kriteeri! — ja moni kiittää häntä siitä. Vilkuna nautti myös opettajaveriensa luottamusta toimiessaan tiedekuntansa huolehtivana dekaanina. Vuonna 1958 hän siirtyi Suomen Akatemian jäseneksi.

Ensimmäinen Petsamon-matka ja muita matkoja

Lapuan yhteiskoulussa Kustaa Vilkuna kohtasi onnekseen opettajan, jolla tuli olemaan suuri merkitys hänen vastaiselle elämänuralleen: tohtori Veli Johannes Räsäsen. Tohtori Räsäsen mukana hän — koulupoikana vuonna 1921 — teki ensimmäisen »tutkimusmatkansa», joka suuresti lavensi hänen tietämyksensä piiriä. Vil-

kuna on äskettäin julkaissut tästä Petsamoon suuntautuneesta koululaiskspeditiosta hauskan kuvauksen. Sen lukija voi havaita, miten nuori koulupoika jo tuolloin oli kiinnostunut kansan tavoista, kansanomaisista elinkeinoista ja esineistä ja miten hän — varmaan vielä itsetiedottomasti — rekisteröi tulevia tarpeita varten uutta ja outoa. Erityisesti häntä kiehtoi rannaton Ruijanmeri, ja matkakuvaukseen sisältyy esim. melko yksityiskohtainen kuvaus jukset- ja kiilanuottakalastuksesta; kalastus, tuo muka »primitiivinen» elinkeino, sai hänestä myöhemmin etevimmän selvittelijänsä maailmassa. Sen sijaan hän ei paljoakaan perustanut kasvienkeruusta, jota varten retkikunta oli lähtenyt vaellukselleen. Niinpä tohtori Räsänen huomauttikin selostaessaan matkaa, että retkeläisistä oli tuottanut pettymyksen vain yhteiskoululainen Vilkuna, joka »ei tuntenut mielenkiintoa edes harvinaisimpiin kasveihin, mutta sen sijaan häntä oli vaikea saada erkanemaan Paljassaaren koltista, Pummangin suomalaisista tai luostarin munkeista».

Sanakirjasäätiön — mutta myös ylioppilaiden kotiseutuharrastuksen — ansiota on, että Kustaa Vilkuna sai tilaisuuden jatkaa retkiään eri tahoille maotamme. Hänet nähtiin milloin Hauholla, milloin Konginkankaalla, Ilomantsissa, Petsamossa, Pyhässämaassa, Mynämäessä, Vähässäkyrössä, Vimpelissä, Vpl:n Pyhäjärvellä, Länsipohjassa, Lapualla, Vetelissä, Kemi- ja Tornionjoen varsilla, Ruijassa jne. — vuosi vuodelta yhä pätevämpänä huomioiden tekijänä, kokemattomain kerääjien opastajana ja vuodesta 1929 retkikuntien suvereenina ja energisenä johtajana. Retket eivät suinkaan olleet huvimatkoja. Tosin ystävät taitavat kertoilla myös monista niiden aikana koetuista seikkailuista: miten esim. rajavartijat vangitsivat koululaisen Kustaa Vilkunan autiokämppään Virtaniemessä; miten koskivene kaatui ja akateemikko Kustaa Vilkuna vain vaivoin pelastui hukkumasta kumppaniensa kanssa, mainitakseni vain ensimmäisen ja viimeisen. Tämän miehen ympärillä kyllä riittää kaskuja. Nämä retket olivat, käyttäkseni Maksim Gorin sanontaa, hänen varsinaiset »nuoruutensa yliopistot». Niiden ansiosta — jos muutenkaan — Kustaa Vilkunasta ei päässyt kehittymään kamarioppinutta ja teorianikkaria. Hänen kirjallinen tuotantonsa on aina elämänläheistä.

Varsinais-Suomen kansanomaisesta taloudesta

Kustaa Vilkunän isä kirjoitteli sanomalehtiin, ja väitetään hänen olleen oivallinen tyyliniekka; hänen setänsä oli kirjailija; hänen veljensäkin on julkaissut mainioita kansatieteellisiä kuvauksia. Hänen isänäitinsä kuului Malisten suureen sukuun — samaan, jonka jäsenistä on lähtöisin enemmän tunnettuja runonlaulajia kuin mistään muusta suvusta. Kustaa Vilkuna tulee heimolaisiinsa: hänen kirjallinen tuotantonsa on laaja ja monipuolinen. Käytän nimenomaan sanaa: *kirjallinen*. Teen sen siksi, että hän kirjoittaa tunnetusti eloisaa, kaunistaa ja täsmällistä tyyliä.

Kustaa Vilkuna aloitti kirjallisen toimintansa jo koulupoikana. Vuoden 1921 Kokkola-lehden sivuilta voidaan lukea neljä hänen pientä kirjoitelmaansa Keski-Pohjanmaan sanansutkauksista. Seuraava kirjoitus, »Kielimestarista», ilmestyi

Virittäjässä vuonna 1925 — hän oli tuolloin Sanakirjasäätiön sanastajana Nivalassa. Aikakauslehtemme on sen jälkeen saanut häneltä pätevää avustusta vuodesta vuoteen. Ennen kuin hänen väitöskirjansa pääsi painoon, hän oli kirjoittanut kuusikymmentä tutkielmaa, ja sen jälkeen hänen julkaisujensa määrä on kohonnut suunnilleen kuuteensataan. *Nulla dies sine linea.*

Kustaa Vilkunän väitöskirjan nimi oli »Varsinaisuomalaisten kansanomaisesta taloudesta». Se kuuluu edelleen hänen pääteoksiinsa ja se on raikkaimpia teoksia, mitä kansatieteestä on kirjoitettu. Niin täynnä yksityiskohtia kuin se onkin, kirjoittajalla on kokonaisnäkemys; hän lähtee kautta linjan samasta perusaatteestaan, joka painaa leimansa hänen myöhempäänkin tuotantoonsa, että nimittäin kansanperinne on kokonaisuus, jonka osat liittyvät toisiinsa, palvelevat toisiaan ja — viime kädessä — ihmistä.

Tekijän ensimmäinen kysymyksenasettelu on: mistä Varsinais-Suomen väestö sai elatuksensa; mitkä olivat ne keinot, joilla se hankki sen metsästä, vedestä ja maasta, ja mitkä ja millaiset olivat ne aseet, työkalut ja kulkuneuvot, joita se käytti apunaan elinkeinojaan harjoittaessaan?

Vastatessaan ensimmäiseen kysymyksen kohtaan tekijä selostaa yksityiskohtaisesti kaikkia Varsinais-Suomessa harjoitettuja elinkeinoja. Hän toteaa tällöin maanviljelyksen ikivanhan ja ylivoimaisen edustuksen. Silloin kun ensimmäiset virolaiset saapuivat Lounais-Suomen rantamille, alkoi jo maanviljelyskulttuuri. Siitä kertovat esim. oletettuna saapumisaikana vainajien mukaan hautoihin asetetut sirpit. Muut elinkeinot ovat vanhimmassa maakunnassamme olleet sivuelinkeinoja. Läntisillä rintamailla harjoitettiin vielä suhteellisen myöhään kaskiviljelyä, vaikka sen painopisteen on katsottu sijaitsevan savolais-karjalaisella alueella. Kaskiviljely oli taidokkaasti jäseneltyä vuoroviljelyä rintamaakaskilla kylän varppeessa ja toisaalta eräkaskien viljelyä saloilla ja saariston saarilla. Maa alistettiin kantamaan satoa tulen avulla myös siten, että puuttomalle multamaalle kuljetettiin seunapuita, jotka sytytettiin palamaan; »kydöttäminen», josta tässä on kysymys, oli tuttua mm. Virossa. Näistä vanhakantaisista viljelymenetelmistä lienee kehkeytynyt peltoviljely siten, että entisten, vähän poltettujen kaskien ja uudiskytöjen pohjia ei ole viljan jälkeen päästetty vesoittumaan, vaan ne on uudestaan kynnetty ja kylvetty; kasvuvoimaa on lisätty lannalla ja etevällä kesantomenetelmällä.

Tämä on se keskus, josta Vilkunän esitys haarautuu eri tahoille: toisaalta selittämään niitä maanmuokkausvälineitä, joilla maa alistettiin kasvattamaan viljaa, toisaalta selvittämään niitä tapoja, jotka kehittyivät sekä monimutkaisiksi että tarkoituksenmukaisiksi eloa korjattaessa, riihittäessä, heinää niitettäessä, kynnettäessä ja kylvetäessä. Tekijä esittelee aurat koukuista sahroihiin asti, äkeet, jyrät, ladat ja koppurit. Hän kirjoittaa sirpin historian. Erityisen tyyppillistä koko Varsinais-Suomen maanviljelykulttuurille on härkien käyttäminen vetojuhtina — aiheesta Vilkunä on kirjoittanut erikoistutkimuksenkin. Tekijä osoittaa Varsinais-Suomen härkäalueen olevan Afrikkaan, Intiaan ja Kiinaan ulottuvan vetohärkäalueen pohjoisin haara.

Maanviljelyyn liittyy vankoin sitein karjatalous. Varsinais-Suomen suomalaisella

alueella pääpaino on kuitenkin ollut maanviljelyllä. Silti oli varsinaissuomalaisilla jo Suomeen-muuton aikana kaikki tärkeimmät kotieläimet hevosesta kanaan ja koiraan asti. Tekijä esittelee kunkin eläimen hoitomenetelmät.

Maanviljely- ja karjanhoito-elinkeinojen ohella harjoitettiin erityisesti Vakka-Suomessa sivuelinkeinona puunjalostusta. Teoksen kiintoisimpia lukuja onkin kertomus vakkasuomalaisten puuastiategollisuudesta, jonka mestarinnäytteet, kousat, kelpasivat Ruotsin ylhäisöaateliston hääpitoihin ja jonka vakat, sangot, haarikat, pytyt, kaukalot, rasiat, ammeet ja seulat vaelsivat tärkeimpinä vientitavaroinamme Ruotsiin, Tanskaan ja Saksaan jo varhaisina vuosisatoina.

Viehättäviä, vaikkakin lyhyempiä ovat luvut metsästyksestä ja kalastuksesta, joista tiedot, kuten on ymmärrettävää, näiltä mailta ovat vähäisempiä kuin esim. Itä-Suomesta. Silti Vilkuna toteaa, että metsästyksessä oli tuottoisa elinkeino, jota harjoitettiin maanviljelyn lomassa. Tekijällä on esiteltävänä mielenkiintoisia tietoja pyyntitavoista ja pyyntivälineistä, sangen alkeellisistakin: keihäästä, jousesta, pyyntiverkoista, syöttihaudoista, tarhoista ja loukkaista, kypälälaudoista, hylkeenpyyntivälineistä jne. Kalastus taas, toteaa Vilkuna, on Varsinais-Suomen saaristo- ja rannikkoalueilla monimuotoinen ja tärkeä elinkeino. Tekijä — joka sittemmin on palannut aiheeseen useita kertoja — esittelee mm. ikivanhan suurnuottakalastuksen, jonka ympärillä viihtyvät monet yhteiskunnalliselta kannalta tärkeät tavat.

Oma sijansa teoksessa on kulkuneuvojen kuvauksella. Kulkuneuvot ovat Varsinais-Suomessa maanviljelykulttuurin kulkuneuvoja: peltojen viljelijä pysyy vuodet ympäriinsä kotikonnullaan, kulkee vain harvoin kauppaesikukseen, talvisin, ja silloin yhteistä väylää, tietä. Tästä johtuu, että varsinaissuomalainen rekikulttuuri on kehittynyt ja samalla vanhinta. Rannikon vesikulkuneuvot tarjoavat runsaan ja monivivahtaisen aineiston; mutta tässä kohden tekijä on supistanut esityksensä.

Kirjan lukija havaitsee, ettei Vilkuna ole tyytynyt vain kansatieteelliseen ainekseen. Hän ei tässä teoksessaan, sen paremmin kuin muissakaan julkaisuissaan, ole pelkkä etnologi; hän on myös historioitsija, arkeologi ja kielimies.

Keksintö

»Varsinais-Suomen kansanomaisesta taloudesta» on laaja yleisesitys, Vilkunan tuotannossa melko harvinainen. Hänen julkaisuistaan on valtaosa suppeahkoja »lastuja». Kun ne näennäisesti ovat varsin eri aloilta, voisi maallikko hyvinkin päätyä seuraavaan tuumailuun: kysymyksessä on sattumanvarainen, sekavahko julkaisujen ryöppy. Arvelu ei pidä ollenkaan paikkaansa. Nuo »lastut» ovat, käyttäkönsi sosiologien termiä, otoksia; kukin niistä tietysti selittää joltakin taholta kansankulttuurin kokonaisuutta. Mutta kirjoittamisen on monesti todella sattuma aiheuttanut. Sannon asian toisin ja paremmin: nuo lastut ovat ensimmäinen ilmoitus pienestä — tai suuremmastakin — tieteellisestä keksinnöstä, jonka Vilkuna on kiirehtinyt ensimmäisessä innostuksessaan lähettämään sanoma- tai aikakauslehteen. Monesti tuo lyhyt kirjoitelma jää silleen. Mutta vielä useammin siihen sisältyvä asia jää kyte-

mään mielessä, ja ennen pitkää — tai vasta vuosien kuluttua — Vilkuna syvennytty siihen perusteellisemmin ja julkaisee samasta aiheesta uuden kirjoituksen, nyt aivan uudessa muodossa ja tieteellisessä yhteydessä.

Hyvän esimerkin tarjoavat hänen kirjoituksensa suomalaisen hevosen historiasta. Hän julkaisi havaintonsa — keksintönsä siis! — luonnoksenomaisena sanomalehtiartikkelina ensin Vaasa-lehdessä vuonna 1928. Tarvittiin kolmekymmentä vuotta, ennen kuin sen uusi versio, tutkimus »Suomalaisen hevosen historia» (1958), ilmestyi. Hautoma-aika oli ollut pitkä mutta hyödyllinen: Vilkuna pystyi, vakuuttavasti, osoittamaan hevoskulttuurimme iän ja samalla kaatamaan yhden suomalaisten mongoliperäisyyden vanhoista tukipylyväistä. Vuonna 1930 Vilkuna antoi Yhteishyvä-lehteen artikkelin »Kallankarin kalastajayhdyskunta», jossa lyhyesti luonnehdittiin tätä omalaatuista kausiyhdyskuntaa. Kaksikymmentäkuusi vuotta myöhemmin ilmestyi samasta aiheesta laajahko historia »Kallan kalastajayhdyskunta» (1956), josta saa monipuolisen kuvan siitä, miten tuollainen pariisi kuukaudeksi eri tahoilta koostunut pyyntiyhdyskunta on toiminut ja miten sitä ovat luonto, kirkko ja hallinnolliset määräykset muovanneet. Vuonna 1932 Vilkuna laati Kansan Kuvalehteen kirjoituksen »Codex Kalmar». Hän oli havainnut, että tuonniminen kuuluisa »ruotsalainen» käsikirjoitus oli tosiasiaa tehty Suomessa 1400-luvun alussa. Hän palasi samaan aiheeseen, nyt ruotsin kielellä ja tieteellisellä foorumilla, ja myönnettiin, että tietoihimme keskiajan historiasta oli tullut merkittävä lisä. Hieman samantapainen on Ruskon kousaa käsittelevien kirjoitelmien historia. Keksintö ei jättänyt Vilkunaa rauhaan, ennen kuin hän oli palannut siihen yhä uudestaan. Yhä uudestaan hän on palannut myös kansanomaisen ajanlaskumme kysymyksiin. Kun hän julkaisi viikkoa ja viikkolaskua käsittelevät tutkielmansa, lausui viime elokuussa Lundin professori Sigfrid Svensson, joka ei hevin puhkea ylistyksiin: »Olen lukenut nämä artikkelit suuresti ihastuneena tekijän aineiden runsauteen ja oppineisuuteen ja kenties hieman kateellisena siitä, että hänellä on käytettävissään niin vanhakantaista itäeurooppalaista materiaalia.»

Tämä Vilkunan kirjoitustekniikasta, joka epäilemättä on omalaatuisensa. Hänen tapauksessaan se on osoittautunut hedelmälliseksi. Sillä on ollut myös se etu, että suuri yleisö on saanut tilaisuuden kuulla kansatieteentutkimuksemme tuloksista useammin kuin muiden kansallisten tieteidemme. Joskus Vilkuna on kerännyt näitä lastujaan — täydennettyinä ja muokattuina — populaäreiksi kirjoiksi. Sellaisia ovat »Työ ja ilonpito» (1946) ja »Vuotuinen ajantieto» (1950). Yhtä lukukelpoinen on »Isien työ» (1943, 1953); sen alkulauseeseen sisältyvä ohjelma on samalla Vilkunan tieteellisen työn ohjelma. Se ansaitsee siteeraamisen tässä: »Koetamme ennakkoluulottomasti ja väheksymättä tutustua vanhan kansankulttuurimme arkeen, koetamme sanoin ja kuvin valaista Suomen maalaiskansan ikivanhojen elinkeinojen harjoittamista, vetäen siitä esiin arvoja, jotka rikastuttavat tietojamme omasta kansastamme ja sen menneisyydestä ja jotka sitkeässä ja tarkoituksenmukaisessa vakiintuneisuudessaan luovat kauniin ja vankkumattoman taustan vaateliaalle nykyisyydelle.»

»Kaikki pitenee taaksepäin»

Kustaa Vilkunan tutkijanlaadulle on ominaista, ettei hän pysähdy ensimmäiseen näkyvään tavoitteeseen. Useassa tapauksessa se on hänelle vain välitavoite, jonka takana on toinen, merkittävämpi tavoite. »Kaikki pitenee taaksepäin», hän sanoi kerran minulle.

Otan esimerkiksi hänen tutkimuksensa lounaissuomalaisesta häränikeestä. Vanhempi tutkimus olisi pitänyt riittävänä, mikäli olisi pystytty ratkaisemaan, minkä hahmoinen ikeemme prototyyppi on. Vilkuna sijoittaa ikeen sen käyttöyhteyteen, ja niin hän saapuu lounaisuomalaiseen härkäkulttuuriin. Hän selvittää tuon kulttuurin luonteen. Mutta se on mahdollista vain selvittelemällä koko virolais-suomalainen härkäkulttuuri — joka, sivumennen sanoen, on säilynyt ainakin ajanlaskumme alusta peltoviljelyn yhteydessä lähes muuttumattomana.

Mutta härkäkulttuuri taas ei selity, ellei tunneta länsisuomalaista lehtokaskiviljelyä ja sen vastakohtana erämaita valloittavaa suurkaskiviljelyä — eikä se selity, ellei pohdita kiinteän virolaisasutuksen ja sen takamaan Varsinais-Suomen suomalaisasutuksen ikää ja suhteita.

On ilmeistä, että härkäkulttuurin tutkiminen kohotti esiin yhä uusia tavoitteita. Vilkuna löysi kiintoisia lisiä kulttuurivaikutusten historiaan aina ensimmäisistä slaavilaiskosketuksista alkaen. Hän tarkisti romanttiselta kaudelta peräisin olevia teorioita suomalaisten alkukodista. Nykyisin yleisen käsityksen suomalais-ugrilaisten kansojen alkukodista esitti E. N. Setälä jo kuudettakymmentä vuotta sitten. Vilkuna havaitsi, että tämä teoria perustuu muutamaaan harvaan sanavertailuun; kansatieteelliset havainnot vastustavat sitä; uudet arkeologiset löydöt eivät näytä tukevan Setälän käsitystä. Vilkuna päätyi väittämään, että kaavamainen sukupuuteoria on vanhentunut; että monet ilmiöt selittyvät pienten kansojen ja kielten sulautumisprosessin tuloksiksi. Hän ikäsi itämerensuomalaisten kansojen saapumisen Itämeren piiriin paljon varhaisemmalle kaudelle kuin perinnäinen, romanttinen tutkimus.

Kansatieteilijät ovat useasti joutuneet hyppäämään nykyajasta suoraan johonkin määrittelemättömään »entisaikaan», jopa esihistorialliseen aikaan; näin siksi, ettei heidän käyttämänsä materiaali ylimalkaan ole arkistoinesta. Koska kansatiede — samalla kun se on sosiaalitiede — kuuluu historiatieteisiin, vaikuttaa arkistoineston vähäisyys usein haitallisesti tutkimuksiin. Vilkunalle — kuten muillekin kansatieteilijöille — merkitsee esim. jokainen keskiajaltamme säilynyt esine tai asiakirjan katkelma majakkaa, joka luo kaivattua valoa purjehtijan reitille.

Vilkuna on täten ikään kuin pakosta laventanut tutkimuksiaan historian alueille. Hän on selvitellet Ruijan vanhoja suomalaissuhteita. Merkityksellisimpiä hänen tähän kategoriaan kuuluvista tutkimuksistaan on Kainuu-kysymystä käsittelevä teos »Kainuu — Kvenland» (1957). Hän on myös tuonut ensimmäisen kerran Pähkinäsaa-
ren rauhan rajan »pilvistä maastoon», kuten eräs historiantutkija äsken huomautti.

Vilkunan kansatieteen-teoria

Kun Phyllis M. Kaberry määritteli vuonna 1946 Bronislaw Malinowskin antropologian-teorian, hän käytti siitä nimitystä *kulttuurin funktioteoria*. Kustaa Vilkunan tieteellistä teoriaa ei ole yhtä helppoa otsikoida tämäntapaisilla määreillä; itse hän ei ole välittänyt antaa sille kalskahtavaa nimeä. Arvelenkin, että sitä voidaan mukavimmin, erotukseksi muista teorioista, mieluiten nimittää Vilkunan kansatieteen-teoriaksi.

U. T. Sirelius julkaisi aikoinaan tutkimuksensa suomalaisten ja suomalais-ugri-laisten kansojen kalastuksesta. Näihin yli tuhat sivua käsittäviin teoksiinsa hän sijoitti koko valtavan aineistonsa yhtenäiseen kehityssarjaan: lähtökohtana oli ihmiskäsi, äärimmäisenä huippuna itseksensä pyydystävä verkko.

Sireliuksen ongelmanasettelu oli puhtaasti typologinen. Toisin Vilkunan. Jo ensimmäisessä omiin havaintoihin perustuvassa Petsamonvuonon kalastusta koskevassa pikku tutkielmassa (1929) hän väläytti näkyviin uuden lähestymistavan. Hän oli huomannut ympäristön ja luonnon merkityksen ensisijaisena tekijänä. Lukuisilla retkillään pohjoisilla lohijoilla ja Pohjanlahden rannikolla hän kiinnitti huomionsa samoihin seikkoihin: ympäristöön ja luontoon. Ja kun hän vuonna 1952 piti kansainvälisessä etnologikongressissa Wienissä esitelmän »Lachsfang als Gesamtproblem,» hän sai mahdollisuuden mitä asiantuntevimmalle tiedemiesparvelle esittää kokemustensa summan.

Selostan muutamin sanoin tuota esitelmää. Rikas ja monimuotoinen esineistö (ahraimesta jättiläismaisiin patorakennelmiin ja liposta suurkultteeseen, samoin saaruat, lohiverkot, potkut, merrat, rysät, lanat ym.) muodostaa kokonaisuuden, ikään kuin *kalastuskoneen*, jonka eri osia käytetään vuoden eri aikoina, aina tarpeen tullen. Eri osat eivät ole toisiinsa geneettisessä suhteessa. Jokainen on alkuaan ollut oma erityinen keksintönsä, jonka tietty välttämättömyys on pakottanut esiin. Jokaisen pyydyksen muodon ja pyyntiteknikan laadun on määrännyt yksinomaan sen ottavuus. Ottavuus taas perustuu lohen (tai muun kalan) erilaiseen käyttäytymiseen vuoden eri aikoina; se täytyy kalastajan tuntea. Siten on ahrain ainoa ja tehokas pyydys lokuussa kudun aikana, karsinapato suvantovirrassa kiihkeimmän nousun aikana kesäkuussa, samaan aikaan haavi koskipaikoissa, hiljaa liikkuva saarua lohen pysähtymisvaiheessa heinäkuun lopulla, laiskaverkko makaamiskautena elokuussa, jne. Näin saalis turvataan koko avovesikaudeksi, vieläpä syystalveksikin. Tämän luontevasti toimivan »kalastuskoneen» rikkoivat vasta hallinnolliset määräykset rauhoitusajoista ja kielletyistä pyydyksistä.

Esimerkistäni käy ilmi, että Vilkuna on johdattanut tutkimuksen museon seinien sisältä ja arkistosta ulos luontoon, siihen kenttään, jonka piirissä kaikki inhimillinen toiminta tapahtuu. Ja, mikä merkityksellistä: hän on osoittanut, miten kaikkea hallitsee tarkoituksenmukaisuuden periaate.

Lyhyesti: Vilkuna käsittää kansanperinteen yhdeksi kokonaisuudeksi, jonka osat liittyvät toisiinsa kuin limittäin. Henkistä ja aineellista kansankulttuuria ei voida erottaa toisistaan. Tutkijan, joka pyrkii luomaan käsityksensä kansankulttuurista, on

perehdyttävä sen alueeseen mahdollisimman laajasti. Hänen on suoritettava »otoksia» voidakseen niiden pohjalta muodostaa itselleen kokonaiskuvan kulttuurista.

Evolutionalistisesta ajattelusta peräisin oleva typologinen metodi soveltuu aivan kapeaan alaan: koruihin, kansanperinteisiin, ajanvietteisiin. Muuta — ja paljon laajempaa — kansanperinteen alaa tutkittaessa on kysymyksenasettelu toisenlainen: mikä on esineen, ilmiön, tavan, käyttäytymisen funktio sosiaalisessa kentässä, ja miten esineet, ilmiöt ja tavat liittyvät kokonaisuudeksi, joka muodostaa inhimillisen kulttuurin? Paneutumatta tällaiseen problematiikkaan on mahdotonta luoda käsitystä kaikesta siitä, mikä tavalla tai toisella kuuluu elinkeinoelämään ja yleensä ihmiselämän sekä aineelliseen että henkiseen turvaamiseen.

Kenties Kustaa Vilkunan kansatieteen-teoriaa siis voidaan lähinnä nimittää kulttuurin *tarkoituksenmukaisuus-teoriaksi*.

Loppusanat

Olen kirjoittanut edellä olevan esittelyn lähinnä silmällä pitäen nuorta polvea, joka tuskin on voinut seurata Kustaa Vilkunan elämänvaellusta niin kuin me hänen ikätoverinsa ja ystävänsä. Varastossani olisi tietysti toinen mokoma faktoja, mutta Virittäjän kirjoituksessa ne ovat tarpeettomia: meitä kiinnostakoon tällä erää vain tiedemies Kustaa Vilkuna. Kuitenkaan en malta olla viittaamatta siihen, että hän on lukuisilla kongressimatkoilla tehnyt kansatiedettämme ja yleensä tieteitämme tunnetuksi ulkomailla ja että hän erityisesti Pohjoismaissa on suuresti arvostettu. Hän on solminut läheiset suhteet alansa tiedemiehiin kaikkialla Euroopassa. Hänen henkisiä sukulaisiaan ovat — paitsi ruotsalaiset kollegat — professori Axel Steensberg Kööpenhaminassa — talonpoika hänkin —, Béla Gunda Debrecenisissä, Milovan Gavazzi Zagrebissa, Kritso Vakarelski Sofiassa ja Jorge Diaz Coimbrassa, Portugalissa, sekä Paul Leser Hartfordissa, Yhdysvalloissa. Kenties mainitsen vielä yhden seikan: Kustaa Vilkuna joutui sotien aikana olemaan Erillisen sotasensuuriviraston päällikkönä sekä Valtion Tiedotuslaitoksen päällikkönä, seikka, mikä johdatti hänet julkisen elämän piiriin. Vaikka toiminta noilla kovilla markkinoilla epäilemättä on häirinyt hänen tieteellisen työskentelynsä rauhaa — ei tosin niin paljon kuin olisi ollut odotettavissa — siitä on ollut kansallisille tieteillemme runsaasti hyötyä. Hän jos kukaan pystyy poliitikkojen piirissä puhumaan ja toimimaan kansallisten tieteidemme puolesta, ja hän on täysin määrin myös toiminut: ei vähiten ollessaan opetusministerinä.

Niinpä siis poika, joka jätti lapion ojanpenkalle Sudenhännän peltolohkolla, ei samalla unohtanut sinne talonpojan ahkeruutta, taitoja ja ihanteita.